

Svensk krigsbarnsverksamhet 1919–1922

MONIKA JANFELT

Fyra år av krig hade tårt hårt på Centraleuropa och i slutet av första världskriget var livsmedelsläget på många håll akut. Människornas vardag präglades av varubrist, transportsvårigheter och desorganisation. Från Sverige och andra länder kom efter kriget hjälp i olika former. Otoliga organisationer, föreningar och privatpersoner ordnade insamlingar, livsmedels- och klädhjälp m.m. för att lindra befolkningens nöd. En omfattande internationell hjälpinsats gjordes av Herbert Hoover som ledde och organiserade den amerikanska hjälpverksamheten.

Våren 1919 upprättade Svenska Röda Korset (SRK) en hjälpcentral i Wien. Arbetet bedrevs i huvusak enligt tre linjer: krigsbarnshjälp d.v.s. överförande av österrikiska barn till Sverige, stöd till österrikiska välgörenhetsinrättningar samt utdelning av livsmedel. Samma vår inleddes också hjälparbetet för Tysklands befolkning. Samtidigt som Tysklandshjälpen utökades 1923, då nöden åter tilltog i landet, drog SRK in på verksamheten i Österrike. I samband med Ruhrockupationen fick SRK:s insamling för Tyskland ett uppsving.¹

Av de knappt 6,6 miljoner kr. som SRK hade till sitt förfogande mellan november 1919 och oktober 1922 gick hela 68 % till Österrike. I totalsumman ingick inte SRK:s Samarahjälp och aktionen i Gammal-Svenskby, inte heller insamlade medel och fosterföräldrar-

¹ *Tidskrift för frivillig sjukvård (SRK)* 9/1924 s. 337f. *Årsberättelse över Svenska Röda korsets verksamhet* 1920, s. 18f, 1924 s. 115 och 121ff, 1925 s. 123. Uppsatsens ämne behandlas utförligare i Monika Janfelt, *Svensk krigsbarnsverksamhet 1919–1924*, avhandling pro gradu: allmän historia 1990, Åbo Akademi.

nas utgifter för krigsbarnen. Totalt uppskattades krigsbarnshjälpen ha uppgått till över 16 000 kr. under denna period.² Dessa ekonomiska beräkningar visar tydligt vilken dominerande ställning krigsbarnshjälpen och hjälpen till Österrike intog i SRK:s verksamhet.

En stor del av SRK:s hjälparbete efter första världskriget riktades till barn. För SRK innebar efterkrigshjälpen under åren 1919–1924 den dittills största internationella hjälpinsatsen. Samtidigt utvidgades hjälpverksamheten, som under kriget närmast gällt krigsfångar, till civilbefolkning och då framförallt till barn som drabbats av kriget. När denna omfattande utländska aktion var över 1924 började SRK åter rikta sina blickar på hjälpbehovet inom det egna landet. De kunskaper som SRK och Rädda Barnen (RB) inhämtade under 1920-talet, som även innebar en vändpunkt i organisationernas verksamhet, kom att bilda utgångspunkt för hjälparbetet under 1940-talet.³

Den svenska krigsbarnshjälpen var ingen unik företeelse. Under och framförallt efter kriget sändes barn från Tyskland och Österrike utomlands – både till allierade och neutrala stater – för att räddas undan svälten. Tusentals tyska och österrikiska barn transporterades efter kriget till Norden. I Danmark inleddes verksamheten redan 1917. År 1923 inföll toppåret för de tyska barntransporterna då 7 000 barn togs emot i Danmark. 1919 anlände de första österrikiska krigsbarnen. Följande år expanderade krigsbarnshjälpen kraftigt då 12 670 österrikiska barn fördes till Danmark, jämfört med 1 050 året innan. Krigsbarnshjälpen för tyska barn kom på allvar igång i Norge 1919. Först 1920 började verksamheten även omfatta österrikiska barn. Den norska krigsbarnshjälpen kom aldrig att få sådana proportioner som den danska. Även Finland tog emot österrikiska och tyska barn efter kriget. År 1919 anlände 183 tyska barn till landet. Verksamheten, som totalt omfattade närmare 2 000 tyska barn, fördelade på några hundra per år, pågick till 1925.

Både till Danmark och Sverige kom betydligt fler österrikiska barn

² SRK Ekon. översikt 1.11.1919 – 31.10.1922, 1920 års doss. P vol. 1053, Utrikesdepartementets arkiv (UD), Riksarkivet (RA) Stockholm.

³ Jörg Lindner, *Den svenska Tysklandshjälpen 1945–1954*, Umeå 1988, s. 63, 198.

1920 än året innan. Krigsbarnshjälpen i båda länderna följde det generella mönstret för krigsbarnsverksamheten i Österrike. År 1919 sändes 35 450 österrikiska barn utomlands, 1920 hade siffran stigit till 123 520. Från Tyskland transporterades under 1919 c:a 32 000 barn och 1920 c:a 36 000. Fram till 1925, krigstiden inberäknad, fick omkring 242 000 tyska krigsbarn under kortare eller längre perioder rekreation utomlands.⁴ Krigsbarnsrörelsen var en hjälpform som låg i tiden.

Grunden till krigsbarnsrörelsen kan sökas i den feriebarnsverksamhet som bedrevs före kriget både i Sverige och utomlands. Barn till svenskar bosatta utomlands hade gästade Sverige under sina skollov redan före första världskriget. Dessa feriebarn togs emot av släkt och vänner eller i för barnen okända hem i Sverige. Feriebarnen kom under efterkrigstiden ibland att förväxlas med krigsbarnen och fick till vissa delar krigsbarnsstatus. Livsmedelsbristen i Europa drabbade givetvis även dessa barn.

År 1908 hade svenska kolonin i Berlin startat feriebarnsverksamhet på försök. Då verksamheten slog väl ut fortsatte man att sända tysk-svenska barn till Sverige under ferierna. Verksamheten pågick även under den tid krigsbarnshjälpen var aktuell och fortsatte efter att denna ebbat ut.⁵ Syftet med resorna var att knyta utlandssvenska barn närmare Sverige; nationella och språkliga motiv styrde alltså verksamheten. Under och efter kriget kom rekreation och närande mat med i bilden.⁶

Några år innan ferieverksamheten för utlandssvenska barn kom igång hade den i Stockholm 1904 bildade "Centralkommittén för fe-

⁴ Johannes Kreyenpoth, *Die Auslandshilfe für das Deutsche Reich*, Schriften d. Dt. Auslands-Inst. Stuttgart Band 6, Stuttgart 1931, s. 13, 15, 20, 128. Friedrich Reischl, *Die fremden Hilfsaktion in Österreich Ein bild ihrer Tätigkeit und eine Ernährungsstudie*, Wien 1921, s. 20. Österrikiska barn i Finland finns ej upptagna i Reischls statistik 1919–1920. Uppgiften hämtad från T. Klinkowström t. A. Söderhjelms 15.1 och 29.2.1920, Alma Söderhjelms samling vol. 27, Åbo Akademis bibliotek.

⁵ *Svenska Victoria Församlingen Berlin 1903–1923, Minnesskrift av Svenska Victoria Församlingens 25 års jubileum*, Berlin 1928.

⁶ P.M. ang. de svensk-tyska barnens ferieresa till Sverige sommaren 1919, E vol. 6363, Fredrik Sebardts arkiv (FS), RA.

riebarns utsändande” börjat bedriva feriebarmsverksamhet för huvudstadsbarnen. Fattiga stadsbarn sändes under sommarmånaderna till familjer på landet som utan ersättning tog emot dem. Kommittéer i församlingarna valde ut barn som man ansåg att var i behov av lantvistelse. Bland dessa barn tog man sedan ut ett antal som motsvarade antalet anmälda fosterhem. Fosterföräldrarna fick ange vissa önskemål, bl.a. angående feriebarmsens ålder och kön.⁷ Vissa likheter fanns mellan krigsbarnen och de svenska feriebarmsen: SRK:s krigsbarn placerades huvudsakligen på landsbygden. Likaså överensstämde krigsbarnens ålder (9–14 år) med feriebarmsens.⁸

Att sända stadsbarn till landet var en vanlig företeelse också i bl.a. Tyskland och Polen. ”Verein Landaufenthalt für Stadtkinder” började under kriget sända barn till den tyska landsbygden. Syftet var att befria mödrar i krigsindustrin från vården av barnen för en tid. Barnen fick samtidigt närande mat under sommarmånaderna.⁹ Verksamheten pågick ännu efter kriget. År 1919 uppgavs föreningen ha transporterat 112 218 barn från större städer till landet. År 1922 var siffran uppe i 225 288 barn. Följande år överfördes 350 000 barn från det ockuperade Ruhrområdet till jordbrukarfamiljer på annat håll hos vilka barnen vistades mellan sex och åtta månader.¹⁰

I Tyskland fanns alltså en tradition att sända ut barn på landsbygden för kortare eller längre perioder. Likaså fanns det svenskar som var vana att i sina hem ta emot svenska stadsbarn och utlandssvenska skolbarn under sommarmånaderna. Steget var då inte långt till att även ställa upp som fosterföräldrar för krigsbarn då detta blev aktuellt 1919.

Kvällen den 10 maj 1919 anlände 460 krigsbarn med ångbåt till hamnen i Trelleborg. Därmed hade SRK inlett den svenska krigsbarnshjälpen efter första världskriget, en hjälpform som kom att bedrivas

⁷ *Feriebarn sommaren 1904, 1919, Redogörelse av Centralkommittén för feriebarms utsändande*, Stockholm 1904, 1919.

⁸ Undersökning av SRK:s krigsbarnslistor för tredje, fjärde och femte transporterena 1919, Krigsbarnsbyrån (KBb) vol. 1, Svenska Röda Korsets arkiv (SRK), RA.

⁹ *Das Rote Kreuz* 6/1917 s. 145.

¹⁰ Karl Hildebrand, *Svenska röda korset och Tysklandshjälpen, Vad gör Tyskland själv?*, Stockholm 1924, s. 26.

Barn från krigsländerna hit.

En vädjan från svenska Röda korset.

Dagens Nyheter har mottagit följande upprop med begäran om dess offentliggörande:

Barn hungra, stora skaror hotas av svältdöden. Detta nödrop når oss gång på gång från krigets länder. Skall det få förklinga ohört?

Säkert känna många i vårt, från krigets fasor skonade land det icke endast såsom en plikt, utan även såsom en förmån att i tacksamhet för vad vi själva undgått få vara med i arbetet för att lindra nöden.

Vi undertecknade, som av svenska Röda korset blivit utsedda att förmedla denna hjälp, rikta härmed till dem som så kunna en varm vädjan att hjälpa, innan det blir för sent. Hem behövas, som äro redo att under några månader mottaga svaga och undernärda barn från Balticum, Belgien, Polen, Tyskland och Österrike. För barnens resor genom Sverge, deras bespisning under färden och eventuellt för kläder för de sämst lottade erfordras pengar.

Under nedanstående adress mottagas med största tacksamhet kontanta gåvor, även de minsta, samt armbålar från personer villiga att i sina hem utan ersättning mottaga barn.

Regeringens och medicinalstyrelsens tillstånd till barnens hitförande kan med säkerhet påräknas.

Alla nödiga åtgärder för undvikande av smittofara skola vidtagas i samråd med vederbörande myndighet.

I mars 1919 hade Svenska Röda Korset hunnit så långt i förberedelserna för krigsbarnsarbetet att organisationen i pressen kunde uppmana allmänheten att ta del i verksamheten. För att ordna barnens mottagande skulle man i de olika delarna av landet bilda lokala kommittéer.

med varierande intensitet fram till 1924. Under försommaren 1919 anlände ytterligare barntransporter. Den sommaren vistades sammanlagt 3 394 krigsbarn på olika håll i Sverige. En mindre del av barnen placerades på koloni, medan merparten fick sommarhem i svens-

ka familjer. Drygt hälften av barnen kom från Tyskland. Drygt 36 % eller 1 244 barn var från Österrike och de övriga från Baltikum, Tjeckoslovakien och Ryssland.¹¹

Idén att till Sverige föra över nödlidande barn från krigshärjade länder kom från kyrkligt håll, med ärkebiskop Nathan Söderblom i Uppsala och kyrkoherde Bokander i Stockholm som initiativtagare.¹² Genom sina kontakter i Tyskland fick Söderblom förfrågningar om man i Sverige för en tid kunde ta emot tyska barn. Ärkebiskopen gjorde upp en plan för verksamheten, men upptäckte snart att han inte på egen hand klarade av hela projektet. I detta skede vände han sig till SRK som tog sig an saken.¹³ SRK kom att behålla sin ställning som ledande organisation inom den svenska krigsbarnsrörelsen under hela den tid verksamheten pågick.

Då det blev klart att SRK skulle åta sig krigsbarnshjälpen inleddes förhandlingar med svenska regeringen om tillstånd för masstransport av utländska barn till Sverige. Regeringen ställde, med hänsyn till svensk neutralitetspolitik, kravet att hälften av barnen skulle inbjudas från centralmakterna och hälften från ententesidan. Enligt planerna skulle således SRK:s krigsbarnshjälp omfatta Tyskland, Österrike, Polen, Belgien och Frankrike samt de baltiska länderna. Samtidigt sände SRK en delegation till Tyskland för att förhandla med de österrikiska, baltiska och polska legationerna samt med representanter för tyska hjälporganisationer.

SRK hade från första början svårigheter att uppfylla regeringens krav. Den 4 mars vädjade SRK i pressen om sommarhem för krigsbarn och ekonomiska bidrag för verksamheten. I slutet av månaden hade man, av omkring tusen inkomna anmälningar, endast 180 platser för ententebarn, dit även de baltiska räknades. För att SRK inte skulle behöva avvisa ett stort antal tysktalande barn vädjade man till utrikesdepartementet (UD) att regeringens krav skulle tas upp till förnyad prövning. SRK ansåg att den hjälporganisationen tidigare

¹¹ SRK *Årsberättelse* 1920 s. 7 ff. De ryska barnen hade kommit som flyktingar till Sverige och befann sig i stockholmsområdet då de inbjöds till SRK:s krigsbarnskoloni på Haga Slott. *Dagens Nyheter* (DN) 17.6.1919.

¹² *Stockholms-Tidningen* 5.3.1919.

¹³ *Tidskrift för frivillig sjukvård* 12, 1919 s. 240.

gett till belgiska och holländska barn under kriget kunde räknas ententesidan till godo eftersom man inte hade bedrivit någon motsvarande hjälpverksamhet bland tyska barn. UD å sin sida sade sig vilja underlätta SRK:s arbete så länge det var förenligt med svensk utrikespolitik. SRK fick tillstånd att föra in 500 barn från Tyskland och Österrike, men UD påpekade samtidigt att SRK borde göra allvarliga ansträngningar att skaffa fler hem för ententebarn. UD var villigt att pröva ärendet på nytt om det visade sig att det inte fanns någon större vilja från ententesidan att utnyttja den erbjudna hjälpen. I april gavs SRK tillstånd att ta emot krigsbarn utan hänsyn till deras nationalitet då man inom UD ansåg att organisationen gjort de ansträngningar som krävdes för anskaffning av fler hem till ententebarn. SRK hade nu sammanlagt 2 755 anmälda platser, 520 av dessa var reserverade för ententebarn.¹⁴

Polen, Belgien och Frankrike avböjde erbjudandet om krigsbarnshjälp från Sverige.¹⁵ Betänkligheterna från Frankrikes och Belgiens sida berodde synbarligen på att transporterna skulle gå genom Tyskland. En tid senare mottog dock SRK meddelandet att man i Polen ändrat uppfattning och gärna sände ett antal barn till Sverige. Från SRK:s sida ansåg man att det inte fanns några möjligheter att ta emot polska barn då beskedet kom alltför sent. SRK hade dels ordnat klädhjälp till polska barn som kompensation för den uteblivna krigsbarnshjälpen, dels hade man redan kontaktat de fosterföräldrar som skulle ha tagit emot barnen så att dessa platser kunde utnyttjas av andra krigsbarn.¹⁶ I början av 1920 aktualiserades frågan om mottagande av polska barn på nytt. SRK sade sig inte ha ekonomiska resurser att ordna koloniplats för polska barn samtidigt som man ansåg det omöjligt att skaffa fosterfamiljer för dem p.g.a. språket.¹⁷ Även följande år fick SRK en anhållan om att ta emot polska krigsbarn. Överstyrelsen beslöt att gå med på anhållan och ordna barnens transport till Sverige om man från polskt håll skaffade hem för minst 45

¹⁴ SRK t. UD 26.3, 4.4.1919, UD t. SRK 28.3, 11.4.1919, SRK:s upprop 4.3.1919, 1902 års doss. vol. 2116b, UD, RA. Protokoll 22.3, 27.3.1919, KBb, SRK, RA.

¹⁵ SRK *Årsberättelse* 1920, s. 7.

¹⁶ SRK t. UD 4.4.1919, Telegram UD. t. Sv. Beskickn. Berlin 3.6.1919, 1902 års doss. vol. 2116b, UD, RA. *DN* 16.5.1919. *Stockholms Dagblad* 20.5.1919.

¹⁷ SRK t. UD 15.3.1920, 1902 års doss. vol. 2116b, UD, RA.

och högst 100 barn.¹⁸ Några uppgifter om att företaget skulle ha genomförts har inte påträffats.

Under de sista dagarna i augusti 1919 påbörjades återtransporterna av krigsbarnen. Omkring 50 barn stannade i Sverige över vintern.¹⁹ Intresset för krigsbarnen svalnade inte då barnen reste hem. Redan under hösten hade SRK önskat återuppta verksamheten, men p.g.a. motstånd från utrikesminister Johannes Hellner²⁰ kom verksamheten inte igång före ingången av 1920. RB inledde 1920 års krigsbarnsverksamhet på SRK:s begäran och på villkor att SRK fick kontrollera och senare helt överta verksamheten.²¹ I Visby hade man under tiden tagit saken i egna händer. En österrikisk krigsbarnskommitté hade bildats och i december anlände den första kontingenten om 350 wienbarn till Sverige. I januari ombesörjde kommittén att ytterligare 1 200 krigsbarn fick rekreation i Sverige.²²

Att organisationer utanför SRK började bedriva krigsbarnshjälp bidrog kanske till att regeringen gav SRK klartecken att fortsätta med krigsbarnsverksamheten. Sannolikt ville även SRK återuppta verksamheten för att den inte skulle glida organisationen ur händerna. Prins Carl Bernadotte, ordförande i SRK:s Överstyrelse, skrev till friherrinnan Coyet i mitten av december 1919:

Jag tror icke regeringen nu, sedan Svenska Röda Korset återupptagit verksamheten gerna beviljar någon andra rätt till att införa krigsbarn. Vi hava ju "förhand" och har skött saken till regeringens belåtenhet. För övrigt är det ju rätt naturligt, att regeringen hellst överlämnar och anförtrott ett sådant företag till en halvofficiell statsinstitution, som Svenska Röda Korset numera är / . . / Jag tycker för min del icke Svenska Röda Korset bör trycka ner andra, men å andra sidan bör hålla på sin rätt så länge den genom duglighet och arbetsamhet kan göra anspråk därpå. Med avseende på krigsbarnen ha vi i varje fall "förhand" och för en parallellaktion ha alla varnat, Överstyrelse, myndigheter och distriktsordförande.²³

¹⁸ SRK överstyrelsens protokoll 11.5.1921.

¹⁹ SRK *Årsberättelse* 1920, s. 10.

²⁰ Carl t. Coyet 17.12.1919, Barnskyddet 1922, Överstyrelsen FVC vol. 5, SRK, RA. Något närmare förklaring till UD:s hållning har inte påträffats.

²¹ SRK t. UD 15.12.1919, 1902 års doss. vol. 2116b, UD, RA.

²² Hugo Struve, *Röda Korset på Gotland 1915–1965*, Visby 1965, s. 74.

²³ Carl t. Coyet 17.12.1919, Barnskyddet 1922, Överstyrelsen FVC vol. 5, SRK, RA.

Brevet var också en reaktion på krigsbarnsrörelsen i Skåne som tydligen arbetat för självständigt i förhållande till SRK under 1919. Det är tydligt att SRK var mån om att behålla sin ledande ställning inom den svenska krigsbarnsrörelsen.

Under 1920 expanderade den svenska krigsbarnshjälpen kraftigt. Detta år tog svenskarna emot omkring 14 000 utländska barn. Genom SRK:s försorg bereddes 3 649 (38 %) tyska och 5 955 (62 %) österrikiska krigsbarn plats i Sverige. Dessutom togs barn emot via andra organisationer som till vissa delar samarbetade med SRK, bl.a. Landsorganisationen, Svenska Underofficersförbundet, Frälsningsarmén och Odd Fellow-orden i Stockholm. Även på privata initiativ kom krigsbarn i åtnjutande av en vistelse i Sverige. Av dessa tusentals barn var endast ett fåtal från Ungern och Baltikum; majoriteten kom från Tyskland och Österrike. När hösten kom och det blev tid för barnen att återvända hem, fanns det liksom året innan en del som kom att bli kvar i Sverige över vintern. Närmare 3 000 krigsbarn torde ha vistats i Sverige vintern 1920–1921.

SRK fortsatte sin krigsbarnsverksamhet även under 1921, men den fick inte sådana proportioner som året innan. SRK:s krigsbarnshjälp omfattade även 1921 endast tyska och österrikiska barn. De flesta av barnen hade tidigare varit i Sverige och återvände nu till sina forna fosterföräldrar. Inklusiv de barn som stannat över vintern vistades enligt SRK 5 279 krigsbarn i Sverige 1921. Vid sidan av SRK:s verksamhet inbjöds och mottogs ett fåtal barn från Estland, Lettland och Ungern. Vid 1921 års utgång lade SRK ned sin krigsbarnsverksamhet. Ansvaret för de kvarvarande barnens hemresor överlämnades då till fosterföräldrarna och krigsbarnens föräldrar.²⁴

Under tidsperioden 1919–1921 skulle enligt SRK:s uppgifter ca 22 000 krigsbarn²⁵ ha tagits emot i Sverige. Krigsbarnshjälpen – om man kan använda begreppet efter 1920, en riktigare benämning vore kanske feriebarnsverksamhet – avstannade inte helt då SRK upphörde med krigsbarnsarbetet. Redan under 1921 hade krigsbarnshjälpen delvis fått karaktär av ferieverksamhet genom att det huvudsakligen

²⁴ SRK *Årsberättelse* 1920 s. 15, 1921 s. 17, 1922 s. 104 f.

²⁵ 22 000 torde vara ett maximital. Man måste beakta att barn som stannade flera år i följd troligen räknades på nytt varje år.

var samma barn som återvände som krigsbarn. På privat väg kom även under de följande åren utländska barn till Sverige under sommarmånaderna.

Då nöden 1923 tilltog i Tyskland blev krigsbarnstanken åter aktuell inom SRK. År 1924 återupptogs verksamheten, men i en betydligt blygsammare omfattning än tidigare. Omkring 600 tyska barn kom till Sverige detta år som blev det sista i krigsbarnsverksamheten.²⁶

Då krigsbarnstanken väckts inom SRK tillsattes ett arbetsutskott för att utreda ärendet. Utskottet kom att kallas "Arbetsutskottet för förmedling av krigsbarn" eller "Arbetsutskottet för undernärda krigsbarn". Dess ordförande blev amiralskan Lizinka Dyrssen. Arbetscentral för SRK:s krigsbarnsverksamhet var Krigsbarnsbyrån i Stockholm med godsägaren, löjtnant Hadar Egnell som föreståndare och teknisk chef. Från och med 1920 blev Krigsbarnsbyrån direkt underställd SRK:s Överstyrelse. Prins Carl hade själv i samarbete med Lizinka Dyrssen hand om den högsta ledningen för SRK:s krigsbarnsverksamhet.

Krigsbarnsbyrån hade hand om de centrala organisationsgöromålen som t.ex. att ordna transporter utefter stambanorna till och från Sassnitz och sköta kontakterna med de utländska hjälporganisationer som hade hand om verksamheten i barnens hemländer. Lokalkommittéer som hade bildats runt om i landet tog bl.a. emot anmälningar rörande intresserade fosterfamiljer och fördelade barnen lokalt.²⁷ Under 1924 överläts ansvaret för krigsbarnsarbetet till största delen på SRK:s distriktstyrelser.²⁸

Principen var att barnen fick bo och äta gratis hos sina fosterföräldrar. Genom en omfattande allmän insamling 1919 finansierade SRK barnens resor, sjukvård samt de administrativa utgifterna för verksamheten. Man ordnade även välgörenhetsföreläsningar och föredrag för att få in pengar. Från och med 1920 kom det ekonomis-

²⁶ *Tidskrift för frivillig sjukvård* 10/1924 s. 405.

²⁷ Org.plan för SRK:s krigsbarnsverksamhet 1920, KBB vol. 1, SRK, RA.

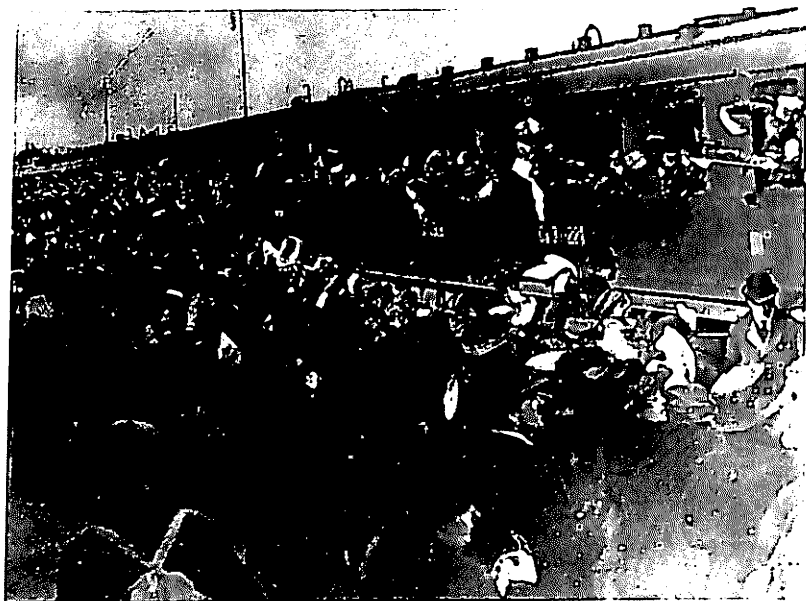
²⁸ Carl t. distr. ordf. 15.2.1924, Krigsbarnsverksamh. korr., Tysklandsaktionen vol. 4, SRK, RA.

ka ansvaret att i allt högre grad överflyttas på lokalkommittéerna och fosterföräldrarna. I Jämtland ledde detta till att lokalkommittén, som inte hade så god ekonomi, blev tvungen att avböja hemanmälningar i de fall fosterföräldrarna inte själva kunde betala krigsbarnets resa. En del av de medel som regeringen beviljade SRK för dess internationella hjälpverksamhet gick till krigsbarnsverksamheten.²⁹ Merparten av finansieringen stödde sig dock på insamlingar och frivilliga bidrag.

För att illustrera hur en barntransport kunde gå till skall jag beskriva en transport som i maj 1920 avgick från Wien med destination Västerås. Vid järnvägsstationen i Wien mötte personal från den svenska hjälpaktionen i staden, svenska ministern i Wien, anhöriga till barnen och en del andra intresserade upp. Barnen delades in i grupper och placerades i väntande järnvägsvagnar med en gruppleddare per vagn. Man gick igenom barnens passlistor och delade ut små svenska flaggor. Tåget åkte från Wien "med sin levande last av undernärda små / . . ./ energiskt viftande med sina svenska flaggor". När tåget anlände till den tjeckiska gränsen fick barnen genomgå tull- och passkontroll, vilket även var fallet då de kom till den tyska gränsen. Under natten sov man i tågvagnarna och vid uppehållet vid den tyska gränsen serverades en varm dryck som frukost, till detta åt barnen vad de hade med sig hemifrån. Före ankomsten till Berlin gjordes ytterligare ett uppehåll då barnen fick tillfälle att tvätta sig. I Berlin serverades mat, och efter avfärden därifrån tillbringades åter en natt på tåget.

Vid framkomsten till Sassnitz togs krigsbarnen om hand av svensk personal. Man kontrollerade deras pass och höll namnupprop. Därefter fick barnen gå ombord på den svenska ångfärjan som skulle föra dem till Sverige. Bagaget placerades på järnvägsdäcket och barnen fick gå till den väntande måltiden. Livpälsar som skydd mot kylan hade man lånat av armén. Därefter var det tid att undersöka båten "vars chef och officerare i förening med den svenska följepersonalen förgäves sökte hålla barnen inom anvisade gränser. Undantages koboxarna och de stora maskinrummen samt i regel även kommandobryggan, så vistades barnen överallt!". På kvällen anlände färjan till

²⁹ Arb. Utskottet Inkomster & Utgifter (odat), Protokoll 1919, KBb vol. 1, SRK, RA. SRK Överstyrelsens protokoll 14.1, 12.5.1920. *Jämtlandsposten* 6.5.1920.

Krigsbarnstransport från Wien 1920.

Trelleborg. Före barnen tilläts gå av båten ordnades de enligt destinationslän, därefter gick de direkt till de väntande järnvägsvagnarna i hamnen där de tillbringade natten. Under resan mot Stockholm stannade tåget i Alvesta där det serverades mat på uppdukade långbord. Ytterligare en natt tillbringades på tåget innan man anlände till Stockholm. Under natten steg en och annan barngrupp av. Flertalet barn i denna transport följdes åt till Stockholm där de skildes åt och distriktvis reste vidare. Frukost serverades i Stockholm innan Västmanlands läns krigsbarn reste vidare mot Tillberga, Västerås och mötande fosterföräldrar. Barnen hade då rest i fyra dygn.³⁰

Alfred Keller, idag bosatt i Stockholm, var en av de tusentals österrikiska krigsbarn som kom till Sverige 1920. Han var 12 år gammal den sommaren. År 1980 beskrev han i ett brev till sina barn och barnbarn färden till Sverige.

³⁰ *Berättelse över Elfte Distriktets av Svenska Röda Korset verksamhet år 1920, Västerås 1921, s. 15–17.*

Så satt jag på tåget, förväntansfull, men ledsn efter avskedet från Mor och far och min bror Otto, som var 4 år äldre och som också skulle ha åkt med till Sverige, men bara friska barn fick åka och på honom hade läkarna hittat en fläck på lungan, så han fick stanna hemma i Wien.

Ett helt tåg fullt med bara barn, som hade namn-lapp och adress om halsen, en liten ryggsäck och en filt allt med adresslapp. På golvet låg halm, ty på natten skulle vi ligga dels på golvet, dels på bänkarna och på obekväma, hårda trähyllor med våra små ryggsäckar som kudde. Det fanns mycket litet i dem. Kanske ett par omgångar underkläder, ett par reservbyxor, en jacka. Icke mer.

Så kom vi till Sassnitz där färjan går till Sverige resp. Trelleborg. / resan tog flera dagar och nätter, hur många har jag glömt/ Redan på båten mötte vi en för oss ny värld. Man kom med stora brickor med härliga smörgåsar. – Maten på resan hade varit mycket mager ditills. Jag minns att vi fick stora muggar med tunn, tunn choklad och några brödbitar, men inget annat . . . och nu bjöds på härliga smörgåsar, tänk det bjöds, vi behövde inte be om dem, som vi var vana vid, och när vi ätit en smörgås bjöds vi på ännu en. Vilken lycka!!! Sen bjöds vi på bananer, men det hade bara de äldsta barnen sett förut, så många visste inte hur man skulle bära sig åt med dem, så de åt dem med skalen på, och tyckte inte att det smakade något vidare, inte ens för ett hungrigt krigsbarn. . .

Alfred Keller skulle till Uppsala där han tillsammans med fyra andra krigsbarn steg av krigsbarnståget. Barnen fördes först till en familj i Uppsala varifrån fosterföräldrarna sedan avhämtade dem.

och när en gammal gubbe med vitt skägg kom kallades det på mig. Han tog mig vid handen och ledde ut mig på gården. Där stod häst och vagn, och så gick det snart i trav till Balingsta. / . . / och inte blev det mycket prat, ty farbror Carl-Otto, som jag kallade honom talade bara svenska och jag bara tyska. Ja, det var inte så lätt i början att göra sig förstådd. / . . / Inte ett ord förstod jag vad som talades runtomkring mig, och ingen förstod ett ord av vad jag sade. . . Allt fick sägas med gester och miner och många missförstånd uppstod, men även / . . / roliga situationer. Det fanns ingen, som kunde tyska, det fanns ingen ordbok, utan allt fick läras genom praktik.³¹

Den svenska krigsbarnsrörelsen och överhuvudtaget SRK:s internationella hjälpinsatser efter första världskriget koncentrerades främst till Tyskland och Österrike, vilket motiverades med den nöd som rådde i dessa länder. Man kan dock inte helt bortse ifrån att människor svalt och frös även på andra håll, en nöd som inte kom att engagera SRK och den svenska allmänheten i lika hög grad som den i Tyskland och Österrike.

³¹ A. Keller t. barn och barnbarn maj 1980, Kopia i artikelförfattarens ägo.

En förklaring kan sökas i de ekonomiska, politiska och kulturella kontakter som sedan lång tid fanns mellan Tyskland och Sverige. Medelklassen var av tradition positivt inställd till Tyskland, så var även fallet inom militären, näringslivet och bland akademiker. Under 1920-talet minskade det tyska inflytandet i Sverige, men ännu lång tid därefter framstod Tyskland som en förebild för stora delar av den svenska medelklassen.³² Följande brevcitat får illustrera den släktgemenskap som många kände med de tysktalande folken i Central-europa.

Det är en sak som jag måste säga. Jag har samvetskval över Ryssland. Det är ju så oändligt glädjande att människorna ha hjärta för Österrike men jag tycker att vi får inte glömma barnen i Ryssland. / . . / Jag har t.o.m. hört en hel del som protesterar mot att något skall avsättas för Norrland. Men när man träffar på folk som på sitt piano har porträtten av sina barn o så i mitten tronar de tyske kejsaren o kejsarinnan över o liksom beskyddande de egna små barnen då förstår man även detta. Och då jag fört Ryssland på tal ha en hel del slagit i från sig med att det kan man inte tänka på, med det är man inte släkt, det ligger så långt borta fårn oss o.s.v.³³

Sett mot denna bakgrund blir det rätt naturligt att de tysktalande folkens nöd väckte stort gensvar i Sverige.

Många som besökte kontinenten efter kriget antingen skrev eller uttalade sig i någon tidning om förhållandena i Europa. Damtidningar och dagstidningar rapporterade från Wien och Berlin. I notiser och artiklar beskrevs nöden och allmänheten uppmanades att delta i hjälparbetet. På detta sätt fick svenskarna kunskap om förhållandena på kontinenten, om behovet av hjälp, på vilket sätt och genom vilka hjälporganisationer man kunde bidra till att lindra nöden. Elsa Björkman-Goldschmidt, som arbetade som Röda Kors (RK)-delegat bland krigsfångar i Sibirien och senare för RB vid dess hjälpaktion i Wien, gav i sina memoarer några belysande exempel på pressens roll för hjälpverksamheten.

Gera Marcus [medlem i RB] var Svenska Dagbladets korrespondent och jag undrar om hon inte var vår första specialist på det som, egentligen rätt elakt, kallas snyft / . . / Gerda fann tydligen just då de rätta orden för att öppna samtidens ögon och portmon-

³² Lindner, s. 31.

³³ Birgit t. A-L Elgström-Collijn 6.12.1919, Brev till Annah Lenah Elgström-Collijn från Rädda Barnen, vol. L 94:23, Kungliga Biblioteket (KB) Stockholm.

när och under pseudonymen Gerfred Mark skrev hon in otroliga summor. Efter varje artikel strömmade pengarna in.

/.../

medan såren ännu blödde [skrev Gerda Marcus] av sig all nöd och allt elände. Ju större ju bättre, det blev ytterligare en vagnslast mjöl och fett, eller massor av skor.³⁴

RK i Västmanland tog också pressen till hjälp i krigsbarnsverksamheten. På initiativ av landshövdingen i länet och i samarbete med tidningarna startades en presskampanj för krigsbarnen, vilken man från RK:s sida ansåg att väsentligt bidrog till att så många hem öppnades och pengar flöt in för verksamheten.³⁵ Professorskan Annie Quensel, RK-representant i Wien 1920, underströk i ett uttalande i *Uppsala Nya Tidning* i januari 1920 vikten av att i Sverige få till stånd en bred folkopinion för barntransporter från Wien. Det var av stor betydelse att så skedde och att många svenska hem öppnades för krigsbarn från Wien för att man skulle kunna rädda en del av stadens barn.³⁶ Annie Quensels vision förverkligades. Fru Paulsson som ledde RK:s krigsbarnskommitté i Stockholm uttalade sig i april 1920 i *Nya Dagligt Allehanda*:

Propagandan för Wienbarnen har ju varit storartad, och inför hjälpsamheten och ifvern för dessa har man nog glömt de små i Berlin. /.../ Men så är ju också nöden i Wien så mycket värre än någonsin annorstädes. Men efter Donaustaden kommer utan tvivel Berlin som god två (sic) på nödens rangskala.³⁷

Här framkom, förutom pressens aktiva roll, den under 1920 allmänt spridda uppfattningen att det var wienarna som i första hand behövde hjälp. Från och med hösten 1919 kom Österrike att alltmer stå i centrum för uppmärksamheten, med tonvikt på huvudstaden Wien och dess befolkning.³⁸

³⁴ Elsa Björkman-Goldschmidt, *Vad sedan hände*, Stockholm 1964, s. 74 f.

³⁵ *Berättelse över Elfte distriktets av Svenska Röda Korset verksamhet 1920*, s. 9.

³⁶ Uppsala Nya Tidning 8.1.1920.

³⁷ *Nya Dagligt Allehanda* 12.4.1920.

³⁸ *Idun 1919–1920. Hvar 8 Dag 1919–1920*. Jan Sundin, *Främmande studenter vid Uppsala Universitet före andra världskriget. En studie i studentmigration*, Uppsala 1973, s. 123.

Innan SRK officiellt gick ut för att värva fosterföräldrar och arbetsutskottet formellt inlett sin verksamhet, hade förfrågningar och anmälningar strömmat in till SRK. Bland allmänheten fanns av allt att döma ett intresse för att delta i denna typ av hjälparbete. SRK uppgav i sin årsberättelse att lokalkommittéerna endast fick sig tilldelade 35 % av det begärda antalet barn p.g.a. att regeringen gav SRK tillstånd att föra över endast 3 000 krigsbarn till Sverige.³⁹

Då regeringen omprövat kravet på balans mellan barn från centralmakterna och ententen och gett SRK tillstånd att föra över ett givet antal barn utan att behöva beakta deras nationstillhörighet, tyder inget på att SRK mötte några hinder från regeringen att ta emot det antal organisationen ansökte om. I april 1919 hade SRK påpekat för UD att man inte önskade ta emot hela det antal barn som de tillbudsstående fosterhemmen gav möjligheter till, dels p.g.a. att man saknade erfarenhet av denna verksamhetsgren, dels för att inte i alltför hög grad vidga klyftan mellan antalet entente- och centralmaktsbarn. Inget tyder på att antalet barn redan från början av regeringen begränsats till ett maximum på 3 000. Sannolikt var det SRK i högre grad än regeringen som begränsade antalet krigsbarn 1919 till något över 3 000.

Orsaken kan delvis vara att SRK inte ville ta på sig ansvaret för ett alltför stort antal barn i.o.m. att man saknade erfarenhet på området. Organisatoriska och ekonomiska frågor kan också ha inverkat. En annan tänkbar förklaring kan vara att alla anmälda fosterföräldrar inte godtogs av SRK.

Under 1919 var tyska krigsbarn den dominerande gruppen. 100 barn från respektive Polen, Belgien och Frankrike inbjöds till Sverige. Antalet inkomna anmälningar för ententebarn t.o.m. april 1919 motsvarade enligt SRK:s sammanställning, i stort antalet inbjudna barn. För de baltiska barnen fanns 213 anmälda platser; 233 baltiska barn kom till Sverige 1919. Av dessa uppgifter att döma styrdes SRK:s krigsbarnsverksamhet till stora delar av allmänhetens prioriteringar. Orsaken till att intresset fokuserades till tysktalande barn var, enligt SRK, att tyska var det enda utländska språk många fosterför-

³⁹ *Stockholms-Tidningen* 5.3.1919. DN 6.3.1919. SRK *Årsberättelse* 1920, s. 76.

äldrar i någon mån behärskade.⁴⁰ Men det hade också sin grund i den nöd som rådde i Tyskland och Österrike.⁴¹

Även i fråga om barnen från Baltikum spelade tyska språket en stor roll. Med stor sannolikhet var det balttyskar SRK åsyftade när begreppet baltiska krigsbarn användes. När ångaren Runeberg anlände till Libau i början av maj 1919 för att till Sverige föra över en grupp om 120 baltiska barn uppstod problem. Myndigheterna i Libau tillät baltiska barn att avresa till Sverige endast under villkor att lika många lettiska barn fick medfölja transporten. Färdledaren beslöt i detta läge att gå med på kravet. Många fosterföräldrar som väntade ett tysktalande barn återtog sin anmälan p.g.a. arrangemanget. Enligt SRK var orsaken att fosterföräldrarna inte behärskade lettiska. I ett senare skede blev det klart för SRK att barnen kunde tala tyska, men då hade koloniplats redan ordnats för dem.⁴² Man kan ställa sig frågan om återbudet och koloniplaceringen var ett organisatoriskt misstag eller om barnens etniska ursprung var avgörande.

SRK:s intentioner var att i den mån det var möjligt placera de tysktalande barnen i familjer som hade kunskaper i tyska.⁴³ *Svenska Dagbladet* skrev den 18 oktober 1920 om några krigsbarn som hade vistats på landsbygden: ”Den enda, som där kunde tyska, var prästen. Men det hade inte / . . / dröjt länge, förrän de kunde tala svenska med honom också” Andra dylika uttalanden vittnar om att många fosterföräldrar inte hade de ringaste kunskaper i tyska.⁴⁴ Tar man också i beaktande det stora antalet jordbrukare, sannolikt med ringa skolbildning, bland fosterföräldrarna står det relativt klart att tyska språket inte alltid var den avgörande faktorn vid valet av krigsbarn.⁴⁵

Då SRK fått klartecken från regeringen att organisationen inte längre var bunden av att ta emot lika stort antal barn från de båda blocken och då Polen, Belgien och Frankrike avböjt att sända barn

⁴⁰ SRK t. UD 26.3, 4.4.1919, Uppgift över till den 2 april ingåna anmälningar 3.4.1919, 1902 års doss. 2116b, UD, RA.

⁴¹ *Stockholms Dagblad* 28.3.1919.

⁴² *Svenska Dagbladet (SvD)* 9.5.1919. SRK *Årsberättelse* 1920, s. 9.

⁴³ Sitzung Berlin 22.3.1919. Protokoll 1919, KBb vol. 1, SRK, RA.

⁴⁴ *Berättelse över Elfte distriktets av Svenska Röda Korset verksamhet* 1920, s. 12. *Göteborgs Dagblad* 1.1.1920.

⁴⁵ Förteckning över fosterföräldrarnas samhällsställning, bilaga i *Janfelt*.

till Sverige var det inte längre aktuellt inom SRK att ta emot barn från andra länder än Tyskland, Österrike och Baltikum. Därmed stängdes även allmänhetens möjligheter att genom SRK ta emot krigsbarn från andra länder.

Då RB stod i beråd att inleda 1920 års krigsbarnshjälp, för SRK:s räkning, kunde man i *Jämtlands Tidning* läsa följande: "Folk formligen tävlar om att komma över barnen i de väntade transporterna." Liksom föregående år hade många anmält sig som fosterföräldrar redan innan något officiellt upprop gått ut till allmänheten.⁴⁶ Inget tyder på att SRK skulle ha haft andra än tyska och österrikiska barn i åtanke 1920. Inga inbjudningar gick ut till några andra länder, inte heller regeringen hade av allt att döma något att invända mot att SRK:s krigsbarnsverksamhet uteslutande omfattade tyska och österrikiska barn. SRK tog inte under 1920 eller därefter emot några baltiska barn p.g.a. att man – som man sade – saknade ekonomiska resurser för denna del av krigsbarnsverksamheten. Varför pengar saknades är oklart.

Under hösten 1919 inkom förfrågningar (främst gällande österrikiska barn) till SRK om ett återupptagande av krigsbarnshjälpen.⁴⁷ Från och med hösten 1919 började Österrike alltmer stå i centrum för den svenska hjälpverksamheten samtidigt som tidningspressen riktade uppmärksamheten mot Österrike och särskilt Wien. I december meddelade Översyrelsen till distriktstyrelserna att SRK:s krigsbarnsverksamhet under 1920 även skulle omfatta tyska barn, som fortfarande var i stort behov av hjälp. Det var tydligen en självklarhet att man skulle ta emot österrikiska krigsbarn. I januari drog Överstyrelsen upp riktlinjerna för 1920 års krigsbarnsverksamhet, varvid man beslöt att 33–50 % av barnen skulle vara tyska och resten österrikiska.⁴⁸

Allmänhetens intresse och uppmärksamhet svängde, från att under 1919 huvudsakligen varit inriktad på tyska krigsbarn, till att under 1920 riktas mot de österrikiska. Konsekvensen blev att SRK i april i pressen fick uppmana allmänheten att även tänka på de tyska barnen. Det hade funnits vissa svårigheter att få fram hem för tyska krigsbarn

⁴⁶ *Jämtlands Tidning* 31.12.1919.

⁴⁷ SRK *Årsberättelse* 1921, s. 15. SRK Överstyrelsens Protokoll 13.10.1919.

⁴⁸ Carl t. distr. styr. 18.12.1919, Handl. ang. org., KBb vol. 1, SRK, RA.

då nästan alla inkomna anmälningar gällde österrikiska barn och wienbarn i synnerhet. Krigsbarnskommittén i Sundsvall beslöt efter påtryckningar från Krigsbarnsbyrån att placera tyska barn i de familjer som inte uttryckligen önskade ett namngivet barn. Förmodligen avsågs familjer som inte ånyo önskade sig samma barn som de haft hos sig sommaren 1919. I Göteborgsområdet däremot lyckades inte krigsbarnskommittén få fram ett tillräckligt stort antal lämpliga fosterfamiljer för de österrikiska barnen. En del av dessa kom således att placeras i närliggande RK-distrikt.⁴⁸ Efterfrågan hade tydligen också geografiska variationer.

Det stora intresset utomlands för att hjälpa wienbarnen var man medveten om också i Österrike. Det var alltså inget specifikt svenskt fenomen. Organisationen "Kinder ins Ausland" som bildats 1920 för att samordna barntransporterna till utlandet försökte propagera för att även andra barn än de från Wien skulle få resa utomlands. Utanför Wien fanns det också ett missnöje över att den utländska hjälpverksamheten koncentrerades till barnen i Wien. Samtidigt var det också vanligt att samma barn gång efter annan fick resa utomlands, medan andra barn aldrig gavs denna möjlighet. Utländska representanter hänvisade till tekniska och organisatoriska svårigheter som var förknippade med att ta barn från övriga delar av Österrike. Man sade sig också vara tvungen att beakta fosterföräldrarnas önskemål.⁵⁰ Även tyskarna kände sig förbigångna av Österrike i krigsbarnshjälpen. Man ansåg att österrikiska barn fick företräde framom tyska och att det "för tillfället härskar ovillkorlig förkärlek för Wien". Från tyskt håll sades att man från Holland begärt fler wienbarn än vad staden hade möjlighet att sända. Man hoppades att eventuella överblivna platser skulle komma tyska barn till godo. Dessa spörsmål framkom under en tysk hjälpkonferens i Berlin i januari 1920. Man diskuterade också i vad mån mottagandet av österrikiska barn i Tyskland kunde ha påverkat och skadat de tyska barnens sak utomlands.⁵¹ Det

⁴⁹ *Aftonbladet* 24.4.1920. *Nya Dagligt Allehanda* 12.4.1920. *Sundvalls Tidning* 29.4.1920. Krigsbarnsverksamheten under 1920, Göteborg 6.11.1920, KBb vol. 1, SRK, RA.

⁵⁰ Reischl, s. 17.

⁵¹ *Landaufenthalt* 23.1.1920, s. 1, 17f., 21 ff., Barnskyddet 1922, Överstyrelsen FVc vol. 5, SRK, RA.

kan nämnas att även en del barn, sannolikt tysktalande, från Tjeckoslovakien fördes över till Tyskland vid denna tid.⁵²

Inom SRK var man mycket medveten om att det tilltagande intresset för Österrike ledde till att organisationens hjälpverksamhet i Tyskland blev lidande. För att i någon mån råda bot på detta ämnade SRK av 1920 års statsbidrag anslå en del för att utöka krigsbarnsverksamheten för tyska barn. Från regeringshåll var man också inne på denna linje.⁵³ Vissa organisationsproblem under vårvintern 1920 mellan SRK och de hjälporganisationer som handhade verksamheten i Tyskland kan ha varit en bidragande faktor till att de tyska krigsbarnen kom i skymundan. Det dröjde innan transporter av tyska krigsbarn kom igång, medan de österrikiska barntransporterna inte stördes av dylika hinder. Huvudorsaken var dock fokuseringen på nöden i Österrike.⁵⁴

Mycket tyder på att SRK under 1920 strävade till att de tyska krigsbarnen inte skulle överflyglas av de österrikiska. Som redan framkommit utgjorde SRK:s tyska krigsbarn detta år 38 %, mot 62 % för de österrikiska. De tyska barnens andel skulle ha måhända blivit ännu mindre om inte SRK försökt påverka fördelningen.

Att allmänhetens intresse fokuserades till centralmaktsbarnen är klart samt att detta kom att påverka SRK:s verksamhet. SRK var också inne på den linjen att centralmaktsbarnen skulle stå i förgrunden. SRK:s övriga internationella hjälpverksamhet under denna tid koncentrerades också till Tyskland och Österrike. Arbetsutskottet skrev i ett uttåg 1919:

Då anmälningar om platser för tyska och österrikiska barn på grund av den i dessa länder rådande nöden varit betydligt övervägande, bedja vi få hemställa att allt göres för att bereda även entente-barn plats, ty centralmaktsbarnen får ej intagas i landet i större antal än övriga, och vi skulle, om anmälningar om mottagande av entente-barn ej ingå, nödgas sända återbud till de i hög grad lidande centralmaktsbarnen.⁵⁵

⁵² *Rettet die Kinder! Bericht über die Notlage der deutschen Kinder! Dem Internationalen Kongress für Kinderhilfe zu Genf vom 25. bis 27 Februar 1920 erstattet für die Vereinigung für Kinderhilfe E.V. Berlin von der Schriftführerin Adele Schreiber.*

⁵³ SRK t. Konungen 20.3.1920, 1920 års doss. P vol. 1052, UD, RA.

⁵⁴ Tyska underhandlingar 1920, KBb vol. 1, SRK, RA.

⁵⁵ *Stockholms Dagblad* 28.3.1919.

Citatet antyder att mottagande av ententebarn främst var en förvändning för att SRK skulle kunna bedriva krigsbarnshjälp för tyska och österrikiska barn, för vilka hjälpen tydligen var ämnad. I vilken utsträckning man på lokal nivå följde uppmaningen att värva fosterfamiljer för ententebarn är svårt att bedöma. SRK:s hållning gentemot de baltiska barnen och Polen samt mot Stockholms Västerkommuns agerande visar också på att SRK:s intresse låg i att i första hand hjälpa barn från Tyskland och Österrike.

Efter 1920 års uppgång för hjälpen till Österrike, vände intresset ånyo till Tysklands fördel under 1922. Prins Carl skrev i ett brev till svenske ministern i Wien att "jag tror icke på några större summor för Österrike, då det är nöden i Tyskland som svenskarna f.n. tyckas mest ömma för."⁵⁶ Följdriktigt tog SRK under 1924 endast emot krigsbarn från Tyskland.

SRK:s och allmänhetens intressen samverkade och påverkade varandra med slutresultatet att den svenska krigsbarnsverksamheten så gott som uteslutande kom att röra tyska och österrikiska barn.

Den sparsamma kritik som riktades mot krigsbarnsverksamheten kom från den politiska vänstern. Stockholms borgmästare Carl Lindhagen kritiserade 1920 principerna vid urvalet av krigsbarn. Han ansåg att de tyska krigsbarnen "företrädesvis utvalts ur medelklassen, intellektuella kretsar och högersocialdemokratiska familjer." Lindhagen begärde hos regeringen att förhållandet skulle granskas och utredas.⁵⁷ Inget tyder på att så skedde. Stockholms Västerkommun å sin sida önskade ta emot ryska krigsbarn eftersom SRK:s verksamhet inte omfattade barn från Ryssland. Lindhagen hade också kort kommenterat det faktum att rörelsen i första hand omfattade wienbarn och i andra hand tyska krigsbarn. De tillgängliga ofullständiga uppgifterna om föräldrarnas och fosterföräldrarnas socialgruppstillhörighet tyder på att SRK:s krigsbarnshjälp var en hjälpkanal för och av över- och medelklassen.⁵⁸

⁵⁶ Carl t. Ewerlöf 14.11.1922, vol. 196, Svenska Beskickningen i Wien, RA.

⁵⁷ Lindhagen t. Konungen 27.7.1920, Handl. ang. borgmästare C. Lindhagens. . . KBb vol. 1, SRK, RA.

⁵⁸ Jan felt, *Svensk krigsbarnsverksamhet 1919–1924*.

I maj 1920 anhöll Stockholms Vänsterkommun hos Kungen om tillstånd att ta emot 300 ryska och rysk-svenska barn. Tillståndet beviljades.⁵⁹ SRK ansåg sig inte kunna avböja Stockholms Vänsterkommuns förfrågan om hjälp med företaget eftersom regeringen givit sitt medgivande. Prins Carls mening var att det var bäst att även denna verksamhet kom under SRK:s kontroll. Överstyrelsen gav löfte om att transporterna kunde ske under RK-flagg under förutsättning att Stockholms Vänsterkommun själv betalade transportkostnaderna och skaffade hem för barnen. Arbetsutskottet ansåg sig å andra sidan varken ha tid eller krafter att ta sig an denna uppgift. Enligt prins Carl var detta orsaken till att frågan fördröjdes. Medicinalstyrelsen önskade åter mera information om epidemier och hälsotillstånd innan man kunde ta ställning. Det blev också problem med UD om tillstånd för krigsbarnsfartygets resa till Petrograd. Sommaren gick utan att aktionen hann genomföras. Vänstertidningen *Folkets Dagblad Politiken* ansåg att saken medvetet förhalats för att förhindra överförandet av ryska krigsbarn till Sverige.⁶⁰

Året därpå ansökte Stockholms Vänsterkommun åter om tillstånd att ta emot ryska krigsbarn. SRK lovade bistå vid transporterna samt gav nu även löfte om ekonomiska bidrag.⁶¹ Om företaget förverkligades eller stannade vid detta är oklart. Uppgifter om att några ryska krigsbarn under 1920 skulle ha överförts till Sverige har inte påträffats.

Stöttestenen för UD var sannolikt svenskarnas situation i Ryssland, men man var också rädd för att barnen skulle bli kvar i Sverige. I utbyte mot tillstånd för barnen att komma till Sverige krävde UD att utrikeskommisariatet i Petrograd skulle utverka utresetillstånd för svenskar i Ryssland, samt att förhållandena för svenska konsulatet i Arkangel'sk förbättrades så att det kunde upprätthålla kontakterna med den svenska regeringen. Likaså krävde man att häktade svenskar

⁵⁹ Stockholms Vänsterkommun t. Konungen 30.5.1919, samt UD t. Sthlms Vänsterkommun 3.7.1919, 1902 års doss. vol. 2116b, UD, RA.

⁶⁰ Carl t. UD 21.7.1919, P.M. ang. kommitterades för ryska krigsbarn. . . SRK 30.7.1919, UD t. Ljungberg 21.8.1919, 1902 års doss. vol. 2116b, UD, RA. *Folkets Dagblad Politiken* 30.8.1919.

⁶¹ Ljungberg t. Konungen 15.6.1920, P.M. ang. föreslagen transport m.m. av ryska krigsbarn SRK 8.6.1920, 1902 års doss. vol. 2116b, UD, RA.

Resande krigsbarn.

skulle friges. När dessa krav uppfyllts sade sig UD inte ha något emot att diskutera krigsbarnen.⁶²

Varför bedrev man krigsbarnshjälp? Vad ville man uppnå?

”Vi måste rädda icke endast dessa små, i vilkas händer den närmaste framtiden ligger, utan generationer framåt av liv: världens framtid måste vi rädda.”⁶³ Yttrandet i *Nässjö Tidning* ger i ett nötskal en förklaring till varför barnen intog en så central plats i efterkrigshjälpen. En artikel i *Stockholms Dagblad* vittnar dock om den krassa verkligheten, om vilka barn som skulle bygga ett nytt Österrike efter kriget. ”Det finns inte något val: de friska barnen, som skola bilda den kraftiga stommen till det nya landet, måste räddas undan svälten. Det

⁶² Telegram utrikeskommissariatet t. UD 7.5.1920, UD t. utrikeskommissariatet maj 1920 och 18.5.1920, 1902 års doss. vol. 2116b, UD, RA.

⁶³ *Nässjö Tidning* 8.12.1919.

är de bästa, de minst medfarna, som utlandet tager hand om. De tuberkulösa, de med engelska sjukan behäftade, måste man lämna åt landet självt att sörja för.”⁶⁴ Det faktum att Sverige som neutral stat stått utanför kriget medförde att svenskarna ansåg sig ha en viss skyldighet att hjälpa dem som drabbats av kriget. SRK framhöll detta i det krigsbarnsupprop som gick ut till pressen i mars 1919: ”Säkert känna många i vårt från krigets fasor skonade land det icke endast som en plikt utan även såsom en förmån, att i tacksamhet för vad vi själva undgått få vara med i arbetet för att lindra nöden.”⁶⁵

Ett mycket centralt inslag i krigsbarnshjälpen var maten, eftersom det direkta motivet var att rädda svältande och undernärda barn. Genom att komma till Sverige skulle de under en tid få tillgång till den närande mat de var i så stort behov av. Med hjälp av den svenska maten skulle krigsbarnen vara bättre rustade att klara vintern hemma. De skulle, med andra ord ”återvinna hälsa och krafter”.⁶⁶ Därav kom att barnens viktökning och krigsbarnshjälpens fysiska fördelar spelade en relativt stor roll. Normalt ökade barnen tre till fem kilo under sina tre månader i Sverige 1919. En del ökade dock betydligt mer. I SRK:s tidskrift hävdades att 12 kg inte var någon ovanlighet, och ”praktigast var en liten tös med 16 kg.”⁶⁷ I uppgifter om dessa många gånger enorma viktökningar skymtar en viss stolthet då man kunde visa upp ett barn som gått upp extra mycket. SRK framhöll att viktökningarna visade att krigsbarnshjälpen gav resultat.⁶⁸ Viktökningen fick alltså stå som ett oemotsagt bevis på den svenska gästfriheten och på att hjälpen slagit väl ut.

Krigsbarnstransporterna gav barnen tillgång till ordentlig föda. Samtidigt gavs de möjlighet att leva under mer normala förhållanden än de som var rådande i Tyskland och Österrike vid denna tid. Man ansåg att det var bra för barnen att en tid få komma bort från misären, få luftombyte och leva som barn – utan bekymmer.⁶⁹ Urban Hjärne, som verkade som svensk lärare vid krigsbarnsuttagningarna

⁶⁴ *Stockholms Dagblad* 14.3.1920.

⁶⁵ *SvD* 5.3.1919.

⁶⁶ SRK *Årsberättelse* 1920, s. 42.

⁶⁷ *Tidskrift för frivillig sjukvård* 12/1919 s. 240.

⁶⁸ SRK *Årsberättelse* 1920, s. 10.

⁶⁹ *Tidskrift för frivillig sjukvård* 3/1919 s. 65. *Stockholm-Tidningen* 8.1.1920.

i Wien, ansåg att det var av stor betydelse att barnen, genom att en tid vistas i Sverige, fick lära sig hur ett ordnat samhälle fungerade. Den psykiska uppräckning som en vistelse i Sverige innebar var enligt Hjärne av godo eftersom krigsbarnen var i en ålder då de utvecklades kraftigt och var mottagliga för nya intryck. De behövde komma bort så att inte deras samhällsföreställningar förvrängdes. Som exempel tog han begreppet sparsamhet. På grund av den dåliga ekonomin och den höga inflationen i Österrike innebar sparsamhet ett oekonomiskt tänkande.⁷⁰

Karl Hildebrand, som på uppdrag av SRK 1924 undersökte förhållandena i Tyskland och på vilket sätt tyskarna själva deltog i hjälparbetet, ansåg att svält och nöd inte var bra för barnens moral. Brottsligheten hotade att spridas bland ungdomen och vid "oroligheter gå vanligen ungdomarna främst." Hjälpen hade även en moraliskt upplyftande verkan i.o.m. att tyskarna såg att landet inte var "övergivet och föraktat" efter kriget. Det var enligt Hildebrand

en internationell kulturuppgift av enorm betydelse, att denna skadliga känsla [att Tyskland skulle vara övergivet] icke får tillfälle att fatta fast rot i det tyska folkets innersta. Här föreligger ett fall, då en internationell hjälpverksamhet ej blott är påkrävd med hänsyn till nödens omfattning, utan även önskvärd med hänsyn till dess moraliskt uppräckande värde. Det är en stor uppgift att vara med därom. Det är ett fruktansvärt ansvar att icke taga del däri.⁷¹

Då krigsbarnshjälpen inom Landsorganisationen i Sverige var ett sätt att stöda socialismen och arbetarnas sammanhållning,⁷² uttalade ärkebiskop Nathan Söderblom i en intervju en rakt motsatt syn på vad som kunde uppnås genom att i Sverige ta hand om nödlidande utländska barn:

Vad ska en arbetare, ämbetsman eller änka tänka, när de se sina barn långsamt men säkert dö av svält utan möjlighet att hjälpa dem. Man kan inte undra över att så många drivs över till en desperat åskådning.

/.../

⁷⁰ DN 15.7.1921.

⁷¹ Hildebrand, s. 10, 28.

⁷² Cirkulär 8.5.1920 nr. 323, Cirkulär 1918–1926, Landssekretariatet, Landsorganisationens i Sverige arkiv, Stockholm.

Det har ju blivit en allmän insikt, att hungern föder bolsjevismen, yttrade slutligen ärkebiskop Söderblom, men härifrån tycktes det vara långt till insikten, att något effektivt måste göras för att förhindra dess vidare framträngande åt väster. Vad vårt mottagande av krigsländernas barn kan åstadkomma, är knappast mer än en droppe i havet, men samtidigt är varje hungrande barn, som räddas åt framtiden, en seger för barmhärtighet och rätt.⁷³

USA:s hjälp till Tyskland efter första världskriget hade klart uttalade politiska mål; man hoppades kunna bromsa socialismens spridning i Tyskland med hjälp av livsmedelssändningar till landet. Historikern Jörg Lindner hävdar att det även i Sverige sannolikt fanns människor som led av en historisk rysskräck⁷⁴ – Nathan Söderblom kunde räknas till denna grupp – och som följaktligen fruktade att bolsjevismen skulle få fotfäste i Österrike och Tyskland.

De tre män vilkas syn ovan presenterats hade alla på olika sätt anknytning till SRK och organisationens internationella hjälparbete. Vi skall här ta fasta på uttalanden om: oroligheter, krigsbarnens mottaglighet för intryck, förvrängd samhällsbild samt att det var bra för barnen att leva under mera normala omständigheter. Om detta ställs i samband med Nathan Söderbloms syn på krigsbarnshjälpen samt kopplas till de socialistiska uppror, grupper och strömningar som uppträdde på olika håll i Europa efter första världskriget står det klart, att förutom den rent humanitära handling som krigsbarns verksamheten innebar var det också fråga om en handling med politiska dimensioner.

Många ansåg och hoppades att krigsbarnshjälpen skulle innebära en utvecklad kontakt mellan värdlandet och krigsbarnens hemländer. Man hoppades att barnhjälpens i framtiden skulle "bära rika och välsignelsebringande frukter", d.v.s. ge avkastning i form av goda relationer mellan barnens hemland och Sverige.⁷⁵

Krigsbarnshjälpen skulle också bidra till att ge Sverige PR utomlands. Prins Carl skrev i sina memoarer att den svenska hjälpverksamheten efter kriget "bidrog att åt svenskarna förvärva det vackra

⁷³ *Stockholms-Tidningen* 5.3.1919.

⁷⁴ *Lindner*, s. 64.

⁷⁵ *Sundsvallsposten* 23.9.1921. Se även *SvD* 24.9.1921.

erkännande, utlandet ägnade dem för deras offervillighet som medborgare i en neutral och från krigets färd förskonad stat". SRK ansåg det vara viktigt att hjälpverksamheten sköttes som ett svenskt företag.⁷⁶ Om hjälpen gick via utländska hjälporganisationer var det inte säkert att mottagaren visste varifrån hjälpen kom. I så fall var det enligt envoyén Fredrik Ramel i Berlin bättre om hjälpen helt gick under svensk flagg:

Tack vare så många års intresse och medkänsla från svensk sida mot Tyskland, har det här ingått i det allmänna medvetandet, att Sverige är ett av de få länder, som försökt att effektivt hjälpa. Och att denna uppfattning får fortfara att om möjligt få än vidare spridning, anser jag vara av den allra största betydelse.⁷⁷

År 1920 fick SRK, via UD och Ivar Danielsson vid svenska legationen i Warszawa, en begäran från en polsk professor att Sverige skulle ta emot ett antal polska barn. Danielsson ansåg att det var fråga om barn som hade det relativt bra ställt och att det i detta fall inte var fråga om någon välgörenhet. Men en tids vistelse i Sverige för dessa barn "skulle i icke oansenlig grad bidra till att göra svenska namnet känt och aktat i denna del av Polen."⁷⁸

Hjälpverksamheten gjorde Sverige populärt utomlands. Följande stod att läsa i damtidningen *Idun* 1921:

I Österrike har man nu en så hög tanke om svenskarna, att man tror dem om att kunna göra allt, berättar fru Elin Wägner, som ju varit där nere en längre tid. Ibland prata mödrar, som haft sina små ute som "krigsbarn", med varandra om i vilket land de haft det bäst – och alltid kommer då Sverige främst...⁷⁹

Dylika uttalanden gav svenskarna bevis på att hjälpen uppskattades, samtidigt som den gav god reklam för landet. I RB:s medlemsblad i november 1920 avslutades en notis om den svenska hjälpverksamheten med orden: "Överhuvud är Sverige nu högsta modet i Wien."⁸⁰

⁷⁶ Carl, *Jag minns . . . Minnen från ett långt liv*, Stockholm 1931, s. 376 f, 389.

⁷⁷ Ramel t. Carl 6.12.1923, Sv. Beskickningen korr., Tysklandsaktionen F vol. 4, SRK, RA.

⁷⁸ Danielsson t. UD 5.2.1920, 1902 års doss. vol. 2116b, UD, RA.

⁷⁹ *Idun* 47/1920 s. 792.

⁸⁰ Medlemsblad 11/1920, *Rädda Barnen 1920–1924*, 1926, s. 4.

Krigsbarnsrörelsen hade även ett inslag av den fredsoptimism som fanns i Europa efter kriget. Förhoppningar om att hjälpen skulle slå en bro mellan folken var på många håll en framträdande tanke. "Jag tror icke på något folkförbund genom diplomaterna. Men jag tror på ett kärlekens stora folkförbund, byggt på kära, oskyldiga barnahjärtan", uttalade wienprofessorn W. Bong under sitt besök i Stockholm 1920.⁸¹ Det var alltså inte endast inom Landsorganisationens krigsbarnsrörelse som tankar om solidaritet och förståelse mellan nationer existerade. Folkförbrödringstanken hade en förespråkare i professor Grinakovskij som var pedagog för de ryska flyktingbarn som vistades på Haga Slott utanför Stockholm sommaren 1919. Han ansåg att man borde internationalisera barnutbytet och på så sätt förhindra framtida krig. Genom att kontinuerligt upprätthålla ett visst barnutbyte mellan olika nationer skulle det efter en tid finnas en viss procent moraliska och politiskt ansvariga individer inom varje stat. Han utgick tydligen ifrån att utlandsvistelse för barn skulle medföra att de som vuxna blev krigsmotståndare. Denna, som han sade, "bildade" del av befolkningen skulle vara emot krig. I Sverige skulle SRK sköta verksamheten enligt en bestämd plan. SRK:s generalsekreterare friherre Stiernstedt tillbakavisade tanken som en utopi. Han höll med om att SRK nog var den lämpligaste organisationen att ta hand om ett dylikt barnutbyte, men ansåg samtidigt att saken skulle vara närapå ekonomiskt ogenomförbar. Han tvivlade på att insamlingar för detta ändamål skulle få så stora framgångar efter att den rådande kristiden lagt sig. Vidare var "folkhatet" för starkt. Stiernstedt frågade sig hur det skulle gå att få franska familjer att öppna sina hem för tyska barn.⁸² Grinakovskij föregrep här de internationella och nordiska samarbets- och fredsprojekt som senare förverkligats.

För SRK framstod krigsbarnshjälpen som den mest effektiva hjälpformen. Den var dyrare än livsmedelssändningar, men ansågs ha större effekt. Om man endast satsade på livsmedelshjälp till barnen i deras hemländer kvarstod bostadsnöden, kölden och klädbristen. Då

⁸¹ *Sydsvenska Dagbladet* 20.1.1920.

⁸² *DN* 20.8, 27.8.1919.

mera hjälp på ort och ställe inte ansågs vara tillräckligt för att lindra nöden var det bättre att barnen reste hemifrån.⁸³ Att krigsbarnshjälpen var den bästa och effektivaste hjälpformen godtogs inte av alla. Man hade på en del håll i Tyskland och Österrike framhållit att det vore bättre om de i utlandet insamlade medlen användes till att upprätta och underhålla barnhem i barnens hemländer. Då barnen en längre tid var borta ledde detta till att familjer splittrades och barn och föräldrar kom ifrån varandra. Om barnen å andra sidan endast vistades korta perioder utomlands hade rekreativsvistelsen ingen större betydelse. Barnen hann då inte hämta nya krafter och äta upp sig ordentligt. Från Schweiz påpekades att det inte var möjligt att få fram de summor som inflöt för krigsbarnen om pengarna skulle gå till barnhem i hemländerna.⁸⁴ Dylika tankegångar fanns även inom SRK. Prins Carl ansåg det nära nog omöjligt att samla in de summor som krävdes för att upprätthålla barnhem och arbetsstugor i krigsbarnens hemländer:

Det är glädjen av den *personliga* och direkt nationella insatsen till de stackars barnens räddning och hjälp, som hittills har verkat samlande och åvägbringat den stora beredvilligheten att offra av sitt eget, som under två år utmärkt den svenska verksamheten för främmande krigsbarn. – Försvinner denna personliga insats och beröring med barnen i fosterföräldrarnas eget hem, kan allra minst under nuvarande förhållanden någon framgång påräknas för Herr Eders förslag. Möjligt är dock, att vissa fosterföräldrar, som icke förmå återtaga sina skyddslingar, dock gärna betala något för deras lantvistelse utanför Wien...⁸⁵

Vera von Kraemer tog i *Idun* 1920 upp samma personliga kontakt, som prins Carl såg som en viktig del i krigsbarnsverksamheten, men ur en annan synvinkel:

Då man läser t.ex. Birkagårdens bevekande upprop till oss svenskar att ta ett och annat svenskt barn till landet och isynnerhet gossar, /.../ – då får man en kväljande känsla av maktlöshet. Ty det syns att i allt, också i den s.k. barmhärtigheten, spelar in det egna välbehaget, det sensationella, det som smeker vår fantasi.
/.../

⁸³ Överstyrelsen t. distr. styr. 18.12.1919, Handl. ang. org., KBb vol. 1, SRK, RA.

⁸⁴ *Eksjö Tidning* 1.4.1920.

⁸⁵ Carl t. E. von Platen 15.12.1920, Ellen von Platens brevsamling, Ep.P vol. 10:21, KB.

Det är spännande att få ett främmande barn över havet, spännande att tänka sig det så undernärt och få se det fetma och frodas och ha roligt åt bryningen med det främmande språket.

Men jag försäkrar er, att det ligger lika mycket sensation i att leka samarit inom våra egna gränser. Det kan skrivas lika vackra brev av en unge från en banvaktsstuga i Sverige som av en tjänstemannadotter i Wien och det finns stora fonder av ljusa minnen att ge åt fattiga svenska barn att leva på när de bli stora. / . . / Skulle inte krigspsykoson vara förbi och vår hjälpsamhet få bli lugn och sensationsfri igen?⁸⁶

Liknande tankegångar trycktes samma år i en artikel i *Nya Samhället*:

Det är obestridligt att den jättevårksamhet Svärge utövat gentemot de av krigets följder hårdast träffade länderna var både nödvändig o. vacker. Vid ett närmare granskande av denna jättevårksamhet, torde man dock kunna göra sådana upptäckter att den ädla uppoffringens och osjälviskhetens nimbus, som omstrålar den samma, bleknar rätt betydligt.

Frågan är sålunda, om icke detta samaritarbete blivit mera en modesak än ett "järtebehov" bland de klasser, som har råd att följa med moderna. Denna form av välgörenhet [krigsbarnshjälpen] har blivit destu mer omhuldad, som man ju vid lämpliga tillfällen alltid kunnat medta ett levande bevis på sitt goda järta, och på ett fullt tillfredsställande sätt låtit den västra handen veta vad den högra gör.⁸⁷

Dessa citat fångar mycket av drivkraften bakom krigsbarnshjälpen. Den möjlighet till en direkt personlig insats som hjälpformen gav var sannolikt en viktig orsak till att krigsbarnsverksamheten fick en sådan uppslutning. I dag skönjer man ibland hos människor en viss osäkerhet över om deras bidrag till olika hjälpprojekt verkligen når dem som hjälpen är avsedd för. Genom att ta sig an ett krigsbarn kunde fosterföräldrarna vara säkra på att deras bidrag inte kom på avvägar. De kunde delta på ett direkt och konkret sätt samtidigt som de själva hade kontroll över sin hjälpinsats. Krigsbarnshjälpen var inte heller ensidig såtillvida att det endast var barnen som stod som mottagare, utan verksamheten gav också utbyte i form av personliga upplevelser för fosterföräldrar och andra engagerade. Prins Carl träf-

⁸⁶ *Idun* 31/1921 s. 717b. Birkagården: institution för socialt arbete och folkbildningsvårksamhet i Stockholm, som även ordnade sommarvistelse på landet för barn från Stockholm.

⁸⁷ *Nya Samhället* 14.4.1921.

fade sannolikt rätt i sitt påstående att krigsbarnshjälpen var ett av de bästa sätten att få folk engagerade och därmed få in pengar till verksamheten. Om krigsbarnshjälpen var den effektivaste och bästa hjälpformen ur barnens och föräldrarnas synvinkel skall här förbli osagt.

I Fredrik Sebardts arkiv i riksarkivet i Stockholm finns ett relativt stort antal brev från personer som anmälde sig som fosterföräldrar för tysk-svenska feriebarn. En del av dessa hade tidigare anmält sig till SRK, men inte tilldelats något krigsbarn. Trots att breven inte gällde de egentliga krigsbarnen är fosterföräldrarnas motiv av så allmän natur att de sannolikt även kunde ha gällt SRK:s fosterföräldrar. Jag har utnyttjat detta material för att i någon mån få en inblick i varför människor tog emot utländska barn i sina hem. Ett motsvarande material rörande SRK:s krigsbarn har inte påträffats.

Något som onekligen måste aktualiseras i samband med en dylik hjälpverksamhet är adoption. För en del av de barn som kom till Sverige för att under en kort tid få närande mat blev vistelsen långvarig och för vissa blev adoption en realitet. Redan vid SRK:s inledande förhandlingar med tyska hjälporganisationer våren 1919 togs adoptionsfrågan upp till diskussion. Då uppgifterna i Krigsbarnsbyråns protokoll är mycket sparsamma, förblir det oklart om det rörde sig om mottagande av föräldralösa barn i klart syfte från fosterföräldrarnas sida att få ett adoptivbarn.⁸⁸ Adoption blev framförallt aktuell då krigsbarnen stannade en längre tid hos sina fosterföräldrar. Genom krigsbarnsrörelsen gavs barnlösa par möjlighet att under en tid ta hand om ett barn. En del sådana par kanske deltog i verksamheten med en förhoppning om att senare få adoptera sin skyddsling.⁸⁹

En del fosterföräldrar anmälde sig i avsikt att nyttja krigsbarnet i arbete. SRK sade sig gallra bort dylika anmälningar. Att barnen då de väl befann sig i Sverige på olika sätt fick hjälpa till i sina fosterhem var SRK medveten om och såg inte heller något fel i detta, det sågs

⁸⁸ Listor över kvarvarande barn 1922, Sitzung Sassnitz 20.3 samt Sitzung Berlin 22.2.1919, Protokoll 1919, KBb vol. 1, SRK, RA.

⁸⁹ M. Åkerman t. E. Sebardt 8.4.1919, L. Öberg t. E. Sebardt 11.5.1920, E. vol. 6367, FS, RA.

som ett naturligt inslag i familjelivet.⁹⁰ I april 1919 anmälde sig en man till Elisabeth Sebardt för två flickor i åldern 9–12 år. ”Äro flickorna ej alltför klena, kunna de få sysselsättning med några lätta trädgårdssysslor, när det så passar.”⁹¹ Anmälan blev tydligt utgallrad. Efter en tid skrev mannen igen och beklagade att han inte hade godtagits som fosterfar. ”Oaktat jag ej gärna vill tro det, är det ju möjligt att detta tillägg [om trädgårdssysslor] inverkat på ’gallringen’, men då utan undersökning av vad slags personer Ni hade att göra med.” Mannen satt med i en RK-kommitté som ordnade kolonivistelse för krigsbarn.⁹² Elisabeth Sebardt lovade att han eventuellt kunde få sig tilldelad ett barn.⁹³ I maj året därpå fick Elisabeth Sebardt bl.a. ett brev från en kvinna som för en lantbrukarfamiljs räkning önskade en flicka som kunde sköta om och se efter familjens fyraåriga dotter.⁹⁴ Vad som hände med anmälan och varför familjen gick via ett ombud förblir oklart.

Förutom att krigsbarn på olika sätt kunde delta i sysslorna i fosterhemmet kunde de även fungera som lärare i tyska både för sina fosterföräldrar och deras barn. ”Ju äldre ju bättre för språkets skull d.v.s. en rent tysktalande emedan vi ha barn som läser tyska”, motiverade en man sin anmälan till Elisabeth Sebardt.⁹⁵ Krigsbarnen fick även fungera som sällskap för både vuxna och barn. Friherrinnan Montgomery-Cederhielm, som satt med i RK:s krigsbarnskommitté i Örebro anmälde sitt intresse för en tolvårig flicka: ”från ett godt, bildadt borgarhem, emedan jag vill ha henne som familjemedlem och som sällskap för mina barnbarn. Flytande tyska antar jag att alla dessa svensk-tyska tala.”⁹⁶ De flesta som anmälde sig skrev helt kort att de läst upprop om sommarhem och om nöden i Tyskland i någon dagstidning och att de var beredda att ta hand om ett barn. Många hade dock önskemål om barnets ålder och kön, vilket ofta motivera-

⁹⁰ *Nya Dagligt Allehanda* 16.6.1919. SRK Årsberättelse 1922, s. 104.

⁹¹ H. Brusewitz t. E. Sebardt 9.4.1919, E vol. 6366, FS, RA.

⁹² H. Brusewitz t. E. Sebardt 8.5.1919, E vol. 6366, FS, RA.

⁹³ H. Brusewitz t. E. Sebardt 13.5.1919, E vol. 6366, FS, RA.

⁹⁴ E. Björklind t. E. Sebardt 5.5.1920, E vol. 6366, FS, RA.

⁹⁵ A. Blom t. E. Sebardt 10.5.1920, E vol. 6366, FS, RA.

⁹⁶ Montgomery-Cederhielm t. E. Sebardt 12.4. årtal anges ej, E. vol. 6367, FS, RA.

des med att barnen kunde bli lekkamrat för de egna barnen. Förutom som lekkamrat kunde ett krigsbarn/feriebarn var ett gott sällskap för ensamma äldre människor. En kvinna anmälde sitt intresse för ett tyskt-svenskt barn då hon förstod att hon inte skulle få ett tyskt krigsbarn som hon anmält sig för:

Jag har haft 6 barn, [som] lämnat hemmet, hvarför jag ofta känner mig ensam och gärna skulle vilja hafva en flicka att, mot hennes tillgifvenhet och kärlek, draga försorg om, hon bör dock vara af god familj, frisk och af ett godt lynne samt vand vid lydnad och för övrigt väluppfostrad. Helst toge jag någon som, om vi båda fäste oss vid hvarandra, jag då kunde få behålla./ . ./ jag känner mig mycket ensam nu./ . ./ Skulle fröken på något sätt kunna skaffa mig en snäll och god flicka vore jag så tacksam./ . ./ och om hon kunde lära sig hålla af mig och jag fäste mig vid henne och hon vill stanna hos mig är hon hjärtligt välkommen.⁹⁷

Deltagande i krigsbarnsrörelsen var inte alltid en helt villkorslös handling med enda syfte att hjälpa nödlidande barn. Personliga synpunkter och fördelar spelade som synes en viss roll. Man får dock inte glömma att många anmälde sig och tog emot krigsbarn och feriebarn av ren medmänsklighet, som en humanitär handling. Man kan inte heller alltid skilja mellan fosterföräldrarnas rent personliga intressen och humanitära syften. Att ett krigsbarn kunde fungera som lärare i tyska för sin värdfamilj behövde inte nödvändigtvis vara huvudsyftet med att familjen tog sig an barnet, utan kunde lika väl vara något familjen så att säga fick på köpet.

Då Sverige stod utanför kriget fanns det en beredskap i landet att hjälpa dem som på olika sätt drabbats hårt av krigets följder. Efter första världskriget då nöden på många håll var enorm fanns det flera tänkbara hjälpmottagare och hjälpformer. För Sveriges del kom Tyskland och Österrike att stå i centrum. Nöden var omfattande i dessa båda länder, men den utbredda sympatin för Tyskland och den intrycksfulla informationen om det fruktansvärda tillståndet i Wien var kraftigt bidragande orsaker till att nöden i centralmakterna uppmärksammades starkt i Sverige. Krigsbarnshjälpens centrala ställning i SRK:s internationella hjälparbete har dels sin grund i förefintliga

⁹⁷ M. Åkerman t. E. Sebardt 8.4.1919, E. vol. 6367, FS, RA.

nationella och internationella förebilder på området, dels i den personliga insats som verksamhetsformen gav möjlighet till för den svenska allmänheten. En ny framtid skulle byggas efter kriget och då var det av särskild vikt att värna om det uppväxande släktet.

Sveriges internationella hjälparbete efter första världskriget var en vacker humanitär insats. Krigsbarnsverksamheten speglar samtidigt det svenska samhället och ledande personers inställning. Här lades också grunden för Sveriges mottagande av utländska krigsbarn under och efter andra världskriget.